

Söz Edimleri Kuramı Bağlamında 16. Yüzyıl Bosnalı Divan Şairlerinin Mesnevilerinde Şair- Hâmi İlişkisi*

Alena ÇATOVIÇ**1

Gönderilme Tarihi: 17 Ekim 2022 Kabul Tarihi: 02 Kasım 2022
DOI: 10.38015/sbyy.1154914

Öz:

Bosna'da Divan şiirinin ilk örneklerine 15.yüzyıl sonlarına doğru rastlanmasına rağmen ilk bütünlüklü eserler, özellikle mesneviler, ancak 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 16. yüzyıl Bosnalı Divan şairlerinin eserleri arasında Hasan Ziyâ'nın Kısâ-i Şeyh Abdürrezzâk ile Derviş Paşa'nın Muradname adlı mesnevileri dikkat çekmektedir. Bosnalı şairler bu yüzyılda klasik tarz eser vermekle kalmayıp kimisi Sultan III. Murat gibi çok güçlü hâmilerin himayesine girmeyi başarmıştır. Bununla birlikte Kısâ-i Şeyh Abdürrezzâk ile Muradname adlı mesnevilerin sebab-i telîf (nazm) bölümlerinde şairler, hâmleri konusunda sık sık göndermelerde bulunmuşlar ve eserlerinin bu bölümünde hâmlerine karşı iltifat, övgü ve dua gibi iyi dileklere sık sık başvurmuşlardır. Edimbilim açısından bakıldığında; iltifat, övgü ve iyi dilekler, sözeylemler olarak değerlendirilmekte ve dışavurumcular sınıfında yer almaktadırlar. Edimbilim kuramcıları; iltifatların olumlu nezaketin en çarpıcı örnekleri olduğunu ve iltifatların bir haber vermek ya da bir şeye işaret etmek amacıyla değil; dinleyicinin iyi hissetmesi amacıyla söylendiğini düşünmektedirler. Bu sayede konuşmacı ile dinleyici arasında yakınlık ve işbirliği kurulması sağlanmaktadır. Şair ve patron, konuşmacı ile dinleyici olarak düşünüldüğünde aralarındaki bağ, şairin dil kullanımı ve başvurduğu nezaket stratejileriyle yakından ilişkilidir. Şiirin bir iletişim yolu olduğu gerçeğinden yola çıkarak şair ile okuyucu/dinleyici arasındaki ilişki Edimbilim, özellikle kibarlık ilkeleri bağlamında irdelenebilir. Bu bağlamda 16.yüzyıl Bosnalı Divan şairlerinin hâmleriyle olan ilişkilerinin incelenmesinde; mesnevilerinin sebab-i telîf (nazm) bölümlerine Söz Eylemler ve Nezaket Kuramları açısından yaklaşmak aydınlatıcı olabilir. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, dış dünya hakkında haber veren beyanlar ile dış dünyayı değiştiren beyanları birbirinden ayıran İngiliz filozof Austin'in ortaya koyduğu kurama dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, mesneviler, kibarlık / nezaket kuramı, edimbilim, söz eylemler / söz edimi kuramı.

Abstract:

Literary heritage of Bosnia and Herzegovina in Ottoman Turkish started developing in the 15th century, while the first authors of completed works, such as Hasan Ziyâ'i and

Atf:

Çatoviç, A. (2022). Söz edimleri kuramı bağlamında 16. yüzyıl bosnalı divan şairlerinin mesnevilerinde şair-hâmi ilişkisi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 6(2), 225-234. <https://doi.org/110.38015/sbyy.1190449>

¹Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek. Orcid ID: 0000-0002-5797-7539

*Bu araştırma makalesi, 20-22 Mayıs 2022 tarihlerinde Konya/Türkiye'de düzenlenen III. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nda (ISASEC) özet bildiri olarak sunulmuştur.

**Corresponding Author: alenacatovic@yahoo.com

*Derviş Paşa, date back to a century later. This paper analyses specific chapters, known as *sebeb-i telif*, in *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* and *Muradname mathnawis* authored by two Bosnian poets from that period, namely Hasan Ziyâ'î and Derviş Paşa. The analysis is based on a new approach which employs theoretical framework of pragmatic linguistic discipline, specifically *The Speech Act Theory* by J. Austin and J. Searle. The pragmatics studies language as a tool to influence the addressee, as well as to change extralinguistic reality. Because some couplets of *sebeb-i telif* refer to the Maecenas, their analysis enlightens relations between poet/protege and his patron. The outcome of the analysis confirmed the prevalence of positive politeness strategies which could be seen as an "accelerator" that facilitates communication and makes it more pleasant by reducing the distance between interlocutors. In what regards the type of speech acts that are encompassed by the positive politeness strategies, *sebeb-i telif* chapters are dominated by expressives. The expressives reveal the attitude and emotions of the speaker/poet and include an array of speech acts, such as praise and compliments.*

Keywords: *Diwan poetry, mathnawi, the speech act theory, politeness strategies, pragmatics, speech acts.*

GİRİŞ

1463 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine giren Bosna, 15. yüzyılda özellikle kültür hayatında önemli değişimler yaşamıştır. Osmanlı Türkçesinin resmi ve yazı dili olarak yayılmasıyla beraber yerel şair ve yazarlar, bu dilde eser vermeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde Bosna'da Divan şiirinin ilk örneklerine, 15. yüzyıl sonlarına doğru rastlanmaya başlanılmıştır. Ancak ilk bütünlüklü eserler, özellikle mesneviler, daha çok 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılda; Bosnalı Divan şairleri arasında Hasan Ziyâ'î ile Derviş Paşa, divan ya da mesnevi gibi bütünlüklü eserler veren ilk şairler olmuştur. Hasan Ziyâ'î'nin *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* ile Derviş Paşa'nın *Muradname* adlı mesnevileri dikkate değerdir. Bu şairler, o dönem yetki sahibi hâmilerin himayesine girmeyi başararak eserlerinde, hâmeleriyle ilgili övgü dolu sözlere yer vermiştir. Özellikle Derviş Paşa, Sultan III. Murat gibi çok güçlü bir hâmi kazanıp *Muradname* adlı mesnevisini ona adamıştır. Hasan Ziyâ'î ile Derviş Paşa'nın hâmeleriyle ilişkileri bakımından mesnevilerinin *sebeb-i telif* (*nazm*) bölümleri dikkat çekicidir. Söz konusu bölümlerde şairler, hâmeleri konusunda sık sık göndermelerde bulunmuşlar ve hâmelerine karşı iltifat, övgü ve dua gibi iyi dileklere sık sık başvurmuşlardır. Edimbilim açısından bakıldığında; iltifat, övgü ve iyi dilekler, söz eylemler (söz edimleri) olarak değerlendirilmekte ve dışavurumcular/ anlatıcılar (*expressives*) sınıfında yer almaktadırlar.

Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, dış dünya hakkında haber veren beyanlar ile dış dünyayı değiştiren beyanları birbirinden ayıran İngiliz filozof Austin'in ortaya koyduğu kurama dayanmaktadır. "*İlk defa John Austin (1962), bazı sözlü ifadelerin kendi kendilerini beyandan başka bir anlam taşımadıklarını ve dünyadaki herhangi bir olay hakkında haber vermediklerini ortaya koymuştur. Bu ifadelerle Austin, bazı törenselle durumlarda söylenen sınırlı sayıdaki eylem-sözleri kastetmiştir.*" (Çakır, 2014, s. 36).

Son yıllarda Austin'in kuramı Türk araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu alanda yeni çalışmalara yol açmıştır. Bu çalışmalarda Austin'in ortaya koyduğu terimler Türkçeye çevrilirken bir takım tutarsızlıklar ortaya çıkmıştır; bu nedenle kaynaklarda onun "Speech Act Theory"sini *Söz Eylemler Kuramı* ve *Söz Edimi Kuramı* biçiminde iki farklı kavramla bulmak mümkündür. Bu kuram özellikle konuşmacının dinleyiciye bıraktığı etki üzerinde yoğunlaşmaktadır:

"Austin (2009, s. 22) 'e göre dinleyiciye bir şey söylediğimizde şu üç edimde bulunmuş oluruz: düzsöz edimi (locutionary act), edimsöz edimi (illocutionary act) ve etkisöz edimi (perlocutionary act). Levinson, bu terimleri kısaca şu şekilde açıklamaktadır (1983, s. 234):

Düzsöz edimi: Belirli bir anlamı ve gönderimi olan bir tümcenin sözcelenmesidir. Edimsöz edimi: Tümceler sözcelenirken yerine getirdiği bilgi verme, teklifte bulunma ve söz verme gibi edimlerdir. Etkisöz edimi: Tümcenin sözcelenmesinin ortamda bulunanlar üzerinde ortaya çıkardığı etkilerdir, bu etkiler sözcenin söylendiği koşullara özgüdür." (Öner, 2019, s. 12).

Edebiyat alanında, özellikle bir hâminin desteğiyle yakından ilişkili Divan edebiyatı söz konusu olduğunda *etkisöz edimi* önem kazanmakta ve onun sayesinde konuşmacı bir şey söylerken, dinleyici üzerinde *inandırmak* ve *ikna etmek* gibi etkiler ortaya çıkarmaktadır. Yukarıda sözü edilen Edimbilim kuramcılarında John Austin, bazı sözlü ifadelerin bir olay hakkında haber vermeyip bir iş yapmak için, üstelik dışarıdaki dünyayı değiştirmek için kullanıldıklarını ilk öne süren olmuştur (1962). Görüşleri, daha sonra John Searle (1969-1975) tarafından geliştirilmiştir. Searle, söz eylemleri (söz edimleri) beş ana sınıfta toplamıştır: *representatives*, *directives*, *commissives*, *expressives*, *declarations*. (Searl,1969). Ancak Türk Edimbilim araştırmacıları arasında söz eylemleri (söz edimleri) ve diğer terimleri İngilizceden çevrilirken farklı adlandırmalara rastlanmaktadır. Bir durumu anlatan söz eylemler olan *representatives* kimi kaynaklarda *tanımlayıcılar*¹ olarak kimi kaynaklarda *göstericiler*² olarak tanımlanmıştır. Konuşmacının gelecekte yapacağı bir işi üstlendiği söz eylemler olan *commissives* ise *üstleniciler*³ ya da *yüklenmeler*⁴ olarak Türkçeye çevrilirken konuşmacının dinleyiciye bir iş yaptırmak amacıyla söylenen söz eylemler olan *directives*, *emrediciler*⁵veya *yönlendiriciler*⁶ olarak Türkçeye çevrilmiştir. Mevcut durumu değiştirmek için söylenen söz eylemler olan *declarations*, *değiştiriciler*⁷ ile *bildiriciler*⁸ olarak tanımlanmıştır. *Expressives*, konuşmacının psikolojik ya da zihinsel durumunu gösteren söz eylemlerdir ve Türkçede *dışavurumcular*⁹ ile *anlatıcılar*¹⁰ olarak adlandırılmıştır.

Kuramsal olarak kibarlık (kibarlık stratejilerinde belli dilsel araçların kullanılması) üzerine en önemli ve en etkileyici araştırmalar, Brown ve Levinson (1987) ile Geoffrey Leech (1983) tarafından yapılmıştır. Brown ve Levinson'un (1987) kuramında Goffman'dan alınmış olan *itibar* kavramı (face, yüz, değer) büyük önem taşımakta kişinin topluma yansıyan ve toplumca kabul edilmesi beklenen yanı, imajı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kişinin iki temel özelliği;

¹ Çakır, A. (2014). *Söylem Analizi*, Konya: Planet Yayınları.

² Hirik, E. (2018). Söz Edimleri Kuramı Bağlamında Atasözleri-Deyimlerde Toplum/Topluluk Adları ve Duygu Değerleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 158-177; a.g.e. içinde Crystal, 1992'den aktaran Sarıçoban ve Hişmanoğlu, (2004:, s.33).

³Çakır, a..g.e.

⁴ Hirik, a.g.e.

⁵ Çakır, a.g.e.

⁶ Hirik, a.g.e.

⁷ Çakır, a.g.e.

⁸ Hirik, a.g.e.

⁹ Çakır, a.g.e.

¹⁰ Hirik, a.g.e.

1. *Olumlu yüz/ itibar (positive face)*: Toplumla olma, onlar tarafından kabul edilme, diğer insanlarla birlikte hareket etme, sosyal ilişkiler kurma, bunun için de toplum tarafından kabul görme isteği;

2. *Olumsuz yüz/ itibar (negative face)*: Kişinin müstakil hareket etme, birey olma, sosyal baskı altında olmama, sayılma ve mesafeyi koruma isteği, biçiminde açıklanmaktadır. (Çakır, 2014, s.78-79).

"Bazı araştırmacılar, çalışmalarında *olumlu* ve *olumsuz itibar* yerine *yakınlayıcı* ve *uzaklayıcı itibar* terimlerini önermişlerdir. *Yakınlayıcı itibar*, katılımcıların takdir edilmek veya kabul görmek gibi arzularından kaynaklanır. Katılımcılar *yakınlayıcı itibar* gereksinimlerinden dolayı işbirliği içinde olmaya, dayanışmayı öne çıkarmaya ve samimiyetlerini göstermeye çalışırlar. *Uzaklayıcı itibar* ise kişinin özel alanıyla ilgili haklarını, bağımsız hareket etme ve bir talebi reddetme özgürlüğüdür. *Uzaklayıcı itibar* gereksinimlerini dikkate alan katılımcılar arasında *güç* ve *mesafe* gibi toplumsal dengelerin öne çıkarıldığı görülür." (Öner, 2019, s. 20). Edimbilim kuramcıları; iltifatların, olumlu kibarlığın/nezaketin, daha doğrusu yakınlayıcı itibarın en çarpıcı örnekleri olduğunu düşünmektedirler.

BULGULAR

Dışavurumcular/Anlaticılar

Bosnalı Divan şairlerinin mesnevilerinde, hâmilere yönelik iltifatlar; söz eylemleri (söz edimleri) olarak dışavurumcular ya da anlaticılar olarak değerlendirilebilir ve *olumlu kibarlık* stratejilerine girmektedir. İltifatlar, konuşmacının yani şairin dinleyiciye karşı *olumlu yüzünü/itibarını* göstermektedir. İltifatlar, olumlu kibarlığın/nezaketin en çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır. Fonksiyonları daha çok toplumsal olan iltifatlar, muhatabın iyi özelliklerini dolaylı ya da dolaysız olarak takdir ederler. Daha açık söylemek gerekirse iltifatlar, bir haber vermek ya da bir şeye işaret etmek amacıyla değil; dinleyicinin iyi hissetmesi amacıyla söylenirler. Bu sayede konuşmacı ile dinleyici arasında yakınlık ve iş birliği kurulmaktadır.

Hasan Ziyâ'î'nin Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk Adlı Mesnevisi

Bosnalı şairler arasında ilk divan sahibi olan şair Hasan Ziyâ'î'dir. Ziyâ'î'nin 992/1584'te Mostar'da tamamladığı hacimli, mürettep bir divanı mevcuttur. Bugüne kadar tek nüshası bulunabilen eser, Edirne Selimiye Kütüphanesi el yazmaları bölümü 2127 numarada kayıtlıdır. Divanın yanı sıra şair, *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* (Şeyh-i San'ân) Mesnevisini de yazmıştır. Bu eser, meşhur Şeyh-i San'ân hikayesini anlatmaktadır. 1725 beyitlik mesnevinin; biri Londra'da, biri Zagreb'de, ikisi İstanbul'da olmak üzere dört nüshası bulunmaktadır (Gürgendereli, 2007, s. 2-7).

Hasan Ziyâ'î'nin *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* Mesnevisinin *sebeb-i telîf* bölümünde hâmisi olan Yahyâli Mehmed Beg'e yönelik iltifat ve övgüler yer almaktadır. Osmanlı Divan geleneğine göre hâmi; okuyucunun/dinleyicinin iyi özelliklerini takdir ederken sıklıkla abartılı ifadelerle başvurur. Kibarlık stratejileri ve ilkeleri kuramcısı Goffrey Leech'e (1983) göre iltifatlarda abartmalara sık sık yer verilir. Hasan Ziyâ'î'nin *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* adlı mesnevisinin *sebeb-i telîf* bölümünde Yahyâli Mehmed Beg ile ilgili şu sözlere rastlanır:

Bilme misin ki işitmişdük ezel
Bir kerem ehli ki yok aña bedel

Tâlib-i ma'rifet ü 'ilm ü kemâl
Râğıb-ı ehl-i hüner mîr-i ricâl

Mîr-i erbâb-ı ma'ârif 'ârif
Bi-tevaqquf kamu hâle vâkıf

Merdüm-i dehr ü murâd-ı 'âlem
Merdüm-i dîde-i nesl-i âdem

Bî-hisâb aş u haseb var ammâ
Anuñ aşlı gibi olmaz aşlâ

Vâşıl-ı vaşl-ı 'ulûm-ı 'allâm
Ki Vuşûlîdür aña maḥlaş u nâm

Ya'ni Yahyâlı Mehemmed Beg kim
Oldı 'adl ile cihâna ḥâkim (180-86)¹¹

Yahyâlı Mehemmed Beg'e yönelik iltifat ve övgüleri daha ilk beyitte bulmak mümkündür. Hasan Ziyâ'î, "Bir kerem ehli ki yoḡ aña bedel" sözleriyle hâmisinin eşsiz konumunu dile getirmektedir. Bunun yanı sıra şair, Yahyâlı Mehemmed Beg için "Tâlib-i ma'rifet ü 'ilm ü kemâl /Râğıb-ı ehl-i hüner mîr-i ricâl" ve "Mîr-i erbâb-ı ma'ârif 'ârif /Bi-tevaqquf kamu hâle vâkıf" gibi sözler sarf ederek özellikle bir hâmiden beklenen özellikleri vurgulamış olur. "Râğıb-ı ehl-i hüner mîr-i ricâl" olarak tanımlanan Yahyâlı Mehemmed Beg *ehl-i hüner* olan şairlerin koruyucusudur, dolayısıyla Hasan Ziyâ'î gibi bir şairi takdir eden bir kişidir. Bu sözler; konuşucu olan şair ile hâmisi arasında bir bağ kurulmasında etkili olur, aralarında yakınlık ve iş birliği kurar. *Etkisöz edimi*, başka bir deyişle şiirin okurunda yarattığı etki, Divan Edebiyatı geleneğinde şaire verilen ödül olarak görülebilir. Şiirin etkisöz edimi, şairle patron ilişkisinde görülmektedir. Bu ilişkinin yansımalarını Divan şiirinde de bulunmaktadır. Nitekim, Hasan Ziyâ'î hâmisinden bahsederken bu konuya değinir, Yahyâlı Mehemmed Beg'in himayesine nasıl girdiğini anlatır.

Âsitânına iderdüñ niyyet
Şükr kim ḡapuña geldi devlet

Ḥâk-i pâyıma itdi kaşd-ı güzer
Ḥomadı kıllet ile ba'de's-sefer

Minnet Allâha ki ol mîr-i kerîm
Bir yakın yire gelüp oldı muḡîm

Hünerüñ var ise kıl 'arz-ı kemâl
Ḥâk-i pâyıma var itme ihmâl

¹¹ Hasan Ziyâ'î'nin tüm şiirleri, Gürgendereli, M. (2007). *Hasan Ziyâ'î: Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, Kitabevi, eserinden alınmıştır.

Çok degüldür begün ol mîr-i hüner
Fağrdan kırtara bir mûrı eger

Diñledüm çün bu hitâbı ol dem
Herem-i tende dil oldu ħurrem (191-196)

Şiirin hâmi üzerinde bir etki bırakabileceğine dair sözleri, özellikle "Hünerüñ var ise kııl 'arz-ı kemâl /Hâk-i pâyına var itme ihmâl" beytinde görmek mümkündür. Öte yandan, Hasan Ziyâ'î ikinci tekil şahıs ve emir kipini kullanarak olumlu/yakınlayıcı stratejisine başvurur. Bu durumda, toplumla olma, onlar tarafından kabul edilme, diğer insanlarla birlikte hareket etme, sosyal ilişkiler kurma, bunun için de toplum tarafından kabul görme isteği olarak tanımlan *olumlu/yakınlayıcı itibar* söz konusu olur. Ziyâ'î kendisini şairler topluluğunun bir parçası olarak görür ve aynı gruba ait diğer şairleri patronuyla iş birliği kurmaya davet eder. Aynı zamanda Yahyâlı Mehemed Beg de üstün bir şair, yani aynı gruba ait bir kişi olarak nitelendirilir. Bununla birlikte Yahyâlı Mehemed Beg'in şairliği iltifatlarla övülürken şiirden anladığı ve şairleri koruduğu dile getirilir. Mesnevinin özellikle *sebeb-i telîf* bölümünde; onun bir hâmi olarak çok cömert davranışı ve şairleri takdir ederek mutlu ettiği anlatılır. Nitekim bir sonraki beyitte Hasan Ziyâ'î hâmisinin şairleri nasıl koruduğunu ve fakirlikten kurtardığını abartılı bir şekilde söyler: "Çok degüldür begün ol mîr-i hüner /Fağrdan kırtara bir mûrı eger". Sounda da " Diñledüm çün bu hitâbı ol dem/ Herem-i tende dil oldu ħurrem" beyitinde şairin Bey'e sunduğu şiirler sayesinde mutlu olduğu ve hâmisi tarafından takdir edildiği, daha doğrusu şiirin *etkisöz edimi* tespit edilebilir.

Derviş Paşa'nın Muradname Adlı Mesnevisi

Ziyâ'î'nin çağdaşı olan Derviş Paşa adlı Bosnalı şair, Mostar'da doğmuş ve küçük yaşlarda İstanbul'a getirilerek At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'nda eğitim görmüştür. Derviş Paşa'nın, III. Murat'a yazdığı gazel ve kasideler sayesinde Farsçaya olan aşinalığı anlaşılabilir ve kendisine -saray mensuplarından Zeyrek Ağa vasıtasıyla- Binâî'nin Farsça manzum *Sehâ-nâme*'sini, Türkçeye tercüme etme vazifesi verilmiştir. Şair, bu eseri Murâdnâme adıyla Türkçeye çevirmiştir. *Murâdnâme* adlı eserine karşılık olarak doğancıbaşılığa, bir rivayete göre de doğancılar kethüdalığına getirilen Derviş Paşa, Padişah III. Murat'ın musahibi ve çok yakınında bulunan biri olmuştur. Doğancıbaşı olması dolayısıyla kapı kethüdalığı da yapmıştır (Kadrić, 2008, s. 41-51).

Şiirin *etkisöz edimini* daha somut olarak III. Murat'ın doğancıbaşı olan Derviş Paşa'nın eserinde görmek mümkündür. Şair, mesnevisinin *sebeb-i telîf* bölümünde III. Murat ile ilişkisinden bahsederken kendisine verilen ödüllerden de söz eder. Bu sayede bir söz eylemi olan şiirin etkisi tespit edilebilir. Daha doğru bir söyleyişle şaire verilen takdir ve ödüller, şiirin *etkisöz edimini* ve memduha olan etkisini göstermektedir.

Kârım oldu şenâ-yı Şâh-ı güzîn
Ĥalladallâhu mulkahu-âmîn

Geh kasîde gehî ġazel dirdüm
Cümle rengîn ü bî-bedel dirdüm

Gâh zer gâhı ħil'at-i fâĥir
Baña bahşişler eyledi vâfir

'Âkıbet pâdişâh-ı kadr-şinâs
Eyleyüb luţf-ı bî-hisâb u kıyâs

Hâne-i hâşî kıldı erzâni
İtdi Dervîş'e bî-ħad ihsâni

Oldı dervîş pâdişâha yakîn
Zerre şan oldı âfitâba ħarîn (229-234)¹²

Daha ilk beyitte şair, sultanı övmenin kendisi için bir iş olduğunu, sonra da bu amaçla bir çok kaside ve gazel yazdığını söyler. "Âkıbet pâdişâh-ı kadr-şinâs /Eyleyüb luţf-ı bî-hisâb u kıyâs" beyitinde ise sultanın onu takdir edip lutfuna layık gördüğünü açıkça dile getirir. Özellikle " Gâh zer gâhı ħil'at-i fâħir /Baña bahşişler eyledi vâfir" beyitinde sözü edilen şairin padişah tarafından "zer" ve "ħil'at-i fâħir" gibi somut hediyelerle ödüllendirilmesi, şiirlerinin *etkisöz edimini* göstermektedir.

Derviş Paşa'nın takdir edilmek veya kabul görmek gibi arzularından kaynaklanan *yakınlayıcı (olumlu) itibar* bu örnekte görülmektedir. Bosnalı şairin şiire ilişkin tüm faaliyetleri aslında sultanın takdirini kazanmak amacıyla yapılır. Her ne kadar şair, "Oldı dervîş pâdişâha yakîn /Zerre şan oldı âfitâba ħarîn" beyitinde *âfitâb* olarak ima edilen sultan ile zerre olarak söz ettiği kendisinin güç açısından farklı konumlara sahip olduğunun farkında olsa da aralarındaki yakınlıktan bahsedilebilir. Şiirin okurunda yarattığı etki, övgülerin konuşmacı ile dinleyici arasında yakınlık kurması, şair ile patron ilişkisinin temelini oluşturur. Osmanlı şiir geleneğinde hâminin destek verdiği şairlerin rağbet görmesi, hâminin başarısı olarak da değerlendirilirdi. "Bazı hâmilerin destek verdikleri şairlerden dolayı tanınmaları gibi, şairlerin tanınıp şöhret bulmalarındaki en etkin aracı da hiç kuşkusuz hâmidir." (Durmuş, 2009, s.17). Sultan III. Murat'ın talebine göre Derviş Paşa'nın *Muradname* adı altında çevirdiği Binâî'nin *Sehânâme*'si metninde bunu açıkça görmek mümkündür:

Luţf ile şâh-ı mekrümet-pîşe
İltifât eyledi çû Dervîşe

Ĥidmeti ile muġtenem oldum
Ĥaremi içre muġterem oldum

Kîmiyâdur çü şehlerüñ nazarı
N'ola zer kılsa ħâk ile mederi

Buldum iksîr-i himmetiyle hemân
Zer gibi i'tibâr-ı bî-pâyân

Ėazelüm tolanub toġuz şehri
Şöhretüm tutdı gün gibi dehri (242-246)

¹² Derviş Paşa'nın tüm şiirleri, Kadrić, A. (2008). *Muradnama Dervîş-paşe Bajezidagića: Objekt Ljubavi u tesavufskoj književnosti*. Orijentalni institut u Sarajevu, eserinden alınmıştır.

Yukarıdaki parçada Derviş Paşa kendisine verilen ödül ve takdirlerden söz ederek özellikle "Hidmeti ile muğtenem oldum /Haremi içre muhterem oldum" beyitinde hareme girebilecek konuma nasıl yükseldiğini anlatır. Şiirin *etkisöz edimi* belki de daha somut olarak "Buldum iksîr-i himmetiyle hemân /Zer gibi i'tibâr-ı bî-pâyân" beyitinde görülür. Öte yandan şairin tanınıp şöhret bulmasında hâmisin etkisi eşsiz değere sahiptir. "Gazelüm tolanub toköz şehri /Şöhretüm tıtdı gün gibi dehri" beyiti; Derviş Paşa'nın şiirlerinin güçlü hâmisi sayesinde okunduğuna ve meşhur olduğuna işaret eder. Bu durum şair ile patronunun aynı tarafta ve işbirliği içinde olduklarını, dolayısıyla bu tür şiirsel dil kullanımında *yakınlayıcı (olumlu) itibarın* hakim olduğunu gösterir.

SONUÇ

Bosnalı şairlerin; Osmanlı devlet adamlarına yazdıkları eserler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür hayatında önemli bir yerleri olduğunu ve Divan geleneğini sürdürdüklerini gösterir. Bosnalı şairler, şiirlerinde kendi meslekleri ve hâmeleriyle ilişkilerini anlatırken özel dil kullanımı sergilemişlerdir. Hasan Ziyâ'î ile Derviş Paşa'nın mesnevilerine Edimbilim açısından bakıldığında dilin iletişim işlevi öne çıkmaktadır. Edimbilim teorisine göre, edebî metinler okurları üzerinde belli bir etki oluşturmak için yazılırlar ve şair ile patronu-konuşmacı ile dinleyici düşünüldüğünde aralarındaki bağ, şairin dil kullanımı ile yakından ilişkilidir. Edimbilim açısından incelenen mesnevilerin *sebeb-i telîf* bölümlerinde söylenenler, söz eylemler/edimler olarak nitelendirilmiştir. Bu durumda şiirlerinin pragmatik boyutu da öne çıkmıştır. Her ne kadar edebiyat geleneği içerisinde dil kullanımı belirli kalıplar içerisinde gelişmişse de Hasan Ziyâ'î ile Derviş Paşa'nın mesnevilerinden alınan örneklere söz eylemler/edimler olarak yaklaşıldığında himaye karşılığında muhataba yönelik övgü ve iyi dileklere sık sık başvurdukları görülmüştür. Aynı zamanda şiirlerin memduhlara etkisi, *etkisöz edimi* şaire verilen ödüller sayesinde tespit edilebilmiştir. Şairlerin hâmeleri tarafından takdir edilmek veya kabul görmek gibi arzularından kaynaklanan *yakınlayıcı (olumlu) itibar*, *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* ile *Muradname* adlı mesnevilerin *sebeb-i telîf* (nazm) bölümlerinde hakim bir söylem olmuştur. Bu dil kullanımı sayasine Bosnalı şairler, Divan Edebiyatı geleneği içerisinde patronlarıyla işbirliği içinde olmaya, dayanışmayı öne çıkarmaya ve samimiyetlerini göstermeye çalışmışlardır.

Etik Metin

Bu makalede araştırma ve yayın etiği kuralları takip edilmektedir. Makale ile ilgili her türlü ihlalin sorumluluğu yazar/yazarlara aittir.

KAYNAKÇA

- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University.
- Brown, P., S. Levinson. (1987). *Politeness: Some universal in language usage*. Cambridge University.
- Çakır, A. (2014). *Söylem analizi*. Planet.
- Çatović, A. (2017). *Tragom priče o Šejhu San'anu: Hasan Zijaija Mostarac i njegova Pripovijest o Šejhu Abdurrezzaku*. Orijentalni institute u Sarajevu.
- Durmuş, T. I. (2009). *Tutsan elini ben fakîrin: Osmanlı Edebiyatı hâmilik geleneği*. Doğan Kitap.
- Gürgendereli, M. (2007). *Hasan Ziyâ'î: Şeyh-i San'ân mesnevisi*. Kitabevi.
- Hirik, E. (2018). Söz edimleri kuramı bağlamında atasözleri-deyimlerde toplum/topluluk adları ve duygu değerleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 158-177.
- Inalcık, H. (2003). *Şair ve patron*. Doğu Batı.

- Kadrić, A. (2008). *Muradnama Derviş-paşe Bajezidagića: Objekt Ljubavi u tesavufskoj književnosti*. Orijentalni institut u Sarajevu.
- Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. Longman.
- Öner, Ö. (2019). *Türkiye Türkçesinde tiyatro metinlerinde nezaket dili*. [Yayımlanmamış Doktora tezi], Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, Türkiye.
- Peternai, K. (2005) *Učinci književnosti*. Disput.
- Searle, J. (1969). *Speech Acts*. Cambridge University.

EXTENDED ABSTRACT***Pragmatic Aspect of Relation Between Poet and Patron in Mathnawis by the 16th Century
Bosnian Diwan Poets***

Throughout almost five centuries of the Ottoman Empire's rule in Bosnia and Herzegovina a significant number of local scholars made best use of their skills to find lucrative employment with the Ottoman administration and, at the same time, to forge their names as composers of the Divan poetry. It is well known that some of these poets from attained senior positions within the Ottoman administration hierarchy and even were appointed to the court. Their poetic skills certainly facilitated climbing up the scales of the administrative hierarchy, most of all their craftiness in writing couplets usually devoted to their patrons, Maecenas, which often enabled more familiar relationship with the men of power and led, consequently, to better employment opportunities. Literary heritage of Bosnia and Herzegovina in Ottoman Turkish started developing in the 15th century, although the first authors of completed works appeared a century later. This paper analyses specific chapters, known as *sebeb-i telif*, in *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* and *Muradname* mathnawis authored by two Bosnian poets from that period, Hasan Ziyâ'î and Derviş Paşa, respectively. The analysis is based on a new approach which employs theoretical framework of pragmatic linguistic discipline, specifically The Speech Act Theory by J. Austin and J. Searle. The pragmatics studies language as a tool to influence the addressee, as well as to change extra linguistic reality. In the couplets of the classic Ottoman literature one can find certain performatives, that is, speech acts with which the poet attempts to affect addressee, often some eminent individuals as patrons. The linguistic formulations employed by poet to address patron often reveal not only the nature of their relationship but also the social position and status of the author. Because some couplets of *sebeb-i telif* refer to the Maecenas, the analysis thereof sheds light on the relations between poet/protégé and his patron. This approach, chiefly reflected in the use of specific expressions of politeness, such as compliments, good wishes, and hyperbole, represented an interesting studying material to analyze the aspect of the pragmatics. The outcome of such analysis confirmed the prevalence of positive politeness strategies which could be regarded as an "accelerator" with the purpose more than just to facilitate and make more pleasant the verbal interaction, but also to reduce the social distance between interlocutors. Regarding the types of speech acts encompassed by the positive politeness strategies, *sebeb-i telif* chapters are dominated by "expressives" which reveal the disposition and emotions of the speaker/poet, and include an array of speech acts, such as praise and compliments. This approach is detectable in many couplets in which the 16th century authors Hasan Ziyâ'î and Derviş Paşa pleaded for the support of distinguished persons in the Ottoman administrative hierarchy, even Ottoman Sultan Murat the Third himself, and in which they praised knowledge and generosity of their patrons. Such chapters are part of, of their mathnawis (*Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* by Hasan Ziyâ'î and *Muradname* by Derviş Paşa) and there we can read how these two Bosnian poets used to provide account of their own social position, achievements and loyalty to both the rulers and the Ottoman Empire. Therefore, these chapters could indeed be observed as manifestations of the specific forms of communication and as such analyzed in the theoretical framework of pragmatics linguistic discipline.

"International Journal of New Approaches in Social Studies - IJONASS" is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).